

*Mateja Režek**

Jugoslovansko-izraelski odnosi v prvem desetletju po drugi svetovni vojni

Uvod

Jugoslovanska bližnjevzhodna politika je bila od druge polovice petdesetih let dobro prepoznavna: zaznamovali sta jo podpora arabskim državam in palestinskemu osvobodilnemu gibanju ter zavračanje izraelskega ekspanzionizma in ameriškega neokolonializma. Toda pred tem jugoslovanska politika do Bližnjega vzhoda ni bila tako jasno definirana in konsistentna. V prvih povojnih letih je bilo zanimanje jugoslovanske diplomacije za Bližnji vzhod razmeroma majhno, bližnjevzhodno dogajanje pa je opazovala predvsem kot boj zatiranih narodov proti starim kolonialnim silam ter rivalstvo britanskih, francoskih in ameriških imperialistov za nadzor nad regijo. Čeprav je bila Jugoslavija največkrat le opazovalka tega dogajanja, lahko v prvem povojnem desetletju v njeni bližnjevzhodni politiki zaznamo vsaj tri obdobja. Prvo obdobje med letoma 1945 in 1948 je zaznamovala tesna navezanost na Sovjetsko zvezo, ki se je izrazila tudi v jugoslovanski zunanji politiki. Jugoslavija je zato sledila sovjetski strategiji izrivanja Velike Britanije z Bližnjega vzhoda, aktivno sodelovala pri ilegalnem preseljevanju Judov v Palestino in bila med prvimi državami, ki so priznale Izrael in z njim vzpostavile diplomatske odnose. V drugem obdobju med letoma 1949 in 1953 je jugoslovansko zunanjo politiko krojil spor z Informbirojem in z njim povezano iskanje novih zveznikov, med katere je takrat sodil prej Izrael kot arabske države, v tretjem obdobju od leta 1954 do sueške krize leta 1956 pa se je v obrisih že kazala nova jugoslovanska zanjepolitična strategija do Bližnjega vzhoda. Ključna dejavnika tega obrata sta bila zamenjava režima v Egiptu in doktrina t. i. aktivne miroljubne koeksistence, ki je postala

* dr. Mateja Režek, višja znanstvena sodelavka, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1, mateja.rezek@zrs-kp.si

središče jugoslovanske zunanje politike. Po sueški krizi se je prostor za povezovanje med Jugoslavijo in Izraelom čedalje bolj ožil, ob šestdnevni vojni leta 1967 pa je Jugoslavija celo prekinila diplomatske odnose z Izraelom in jih ni obnovila vse do svojega razpada. Toda stiki med državama kljub temu niso zamrli. Nadaljevalo se je zlasti gospodarsko in deloma tudi obveščevalno sodelovanje, o čemer pričajo številni dokumenti slovenske Službe državne varnosti (SDV).¹ Ti dokumenti obenem dokazujejo, da so bili tajni stiki med državama, ki so potekali skozi vsa leta obstoja socialistične Jugoslavije, veliko intenzivnejši od diplomatskih odnosov in nemalokrat celo v nasprotju z njimi, ključno vlogo v njih pa sta odigrala načelnik jugoslovanske protiobveščevalne službe Edo Brajnik² in izraelski agent Shaike Dan.³

Delitev Palestine

V prvih letih po drugi svetovni vojni je bila v središču sovjetske in s tem tudi jugoslovanske politike do Bližnjega vzhoda težnja izriniti stare kolonialne sile ter omejiti prodiranje ZDA, ki so s koncesijami za črpanje nafte pridobivale vpliv v bližnjevzhodni regiji. Velika Britanija je po vojni naglo izgubljala nadzor nad mandatnim ozemljem v Palestini, njeni predstavniki pa so se čedalje bolj zavedali, da so z lahkomišno Balfourjevo deklaracijo zanetili arabsko-judovski spor, ki je postal nevzdržen celo za prekaljene britanske kolonialiste. Britanske oblasti so si prizadevale, da bi zavrle množično priseljevanje Judov v Palestino in preprečile nastanek judovske države ter s tem ohranile dobre odnose z arabskimi državami in svoj vpliv na Bližnjem vzhodu, a so trčile z interesi Sovjetske zveze in ZDA. Sovjetska zveza si je prizadevala izriniti Veliko Britanijo z Bližnjega vzhoda, zato je podpirala priseljevanje Judov v Palestino in nastanek judovske države ter s tem učinkovito spodkopavala britansko prevlado in utrjevala svoj vpliv v regiji.⁴ Za odpravo britanske prevlade na Bližnjem vzhodu so si prizadevale tudi

1 Več o arhivskih dokumentih SDV, povezanih s tajnimi stiki med Jugoslavijo in Izraelom: Režek, *Jugoslavija in nastanek Izraela*; Režek, *Jugoslovansko-izraelsko tajno sodelovanje*; Dornik Šubelj, *Od jugoslovansko-izraelskih*; Dornik Šubelj, *Prijatelj ali sovražnik?*.

2 **Edo Brajnik – Štefan** (1922–1983), rojen v Kamniku, narodni heroj, od 1939 aktiven v SKOJ-u, od 1941 član KPS, eden prvih članov VOS, od maja 1944 namestnik vodje I. odseka Ozne za Jugoslavijo, od februarja 1945 načelnik V. odseka Ozne za Jugoslavijo, od novembra 1946 do konca 1960 načelnik protiobveščevalnega oddelka UDV za Jugoslavijo, od 1961 do 1965 namestnik jugoslovanskega notranjega ministra, od 1965 do 1967 član Izvršnega sveta SRS, od 1967 do upokojitve leta 1975 predsednik komisije za mednarodne odnose pri Skupščini SRS, kjer je delal tudi po upokojitvi, vse do svoje smrti leta 1983.

3 **Shaike Dan** (1909–1994), rojen kot Yeshayahu Shaike Trachtenberg v Romuniji, leta 1935 emigriral v Palestino, leta 1944 kot britanski padalec sodeloval pri reševanju madžarskih in romunskih Judov pred holokavstom, aktiven v Mossadu le Aliyah Bet, ključni izraelski operativec v stikih z Jugoslavijo, leta 1990 odlikovan z redom jugoslovanske zastave z lento (odlikovanje je sprejel v Ljubljani), po razpadu Jugoslavije nadaljeval sodelovanje s Slovenijo in bil tik pred smrtjo leta 1994 odlikovan s častnim znakom svobode Republike Slovenije za zasluge pri vzpostavljanju, razvoju in krepitvi izraelsko-slovenskega sodelovanja.

4 Stalin je spodbujal preseljevanje vzhodnoevropskih Judov v Palestino in se leta 1948 ni obotavljal priznati Izraela, toda judovska prizadevanja je podpiral le toliko časa, dokler so ta ustrezala njegovim interesom: izrivanju

ZDA, čeprav v strahu pred poslabšanjem odnosov z arabskimi državami, ki bi ogrozilo ameriški dostop do bližnjevzhodne nafte, sprva niso bile naklonjene ustanovitvi judovske države. Kljub tem pomislekom se je ameriški predsednik Harry Truman preveč bal sovjetskega prodora na Bližnji vzhod, na predvečer predsedniških volitev pa ni bil imun niti na pritiske vplivnih ameriških judovskih organizacij, zato so ZDA podprle delitev Palestine in ustanovitev judovske države.⁵

Britanske mandatne oblasti so zaradi sporov med Judi in Arabci ter odpora sosednjih arabskih držav že pred drugo svetovno vojno močno omejile priseljevanje Judov v Palestino, toda po drugi svetovni vojni deročega toka priseljencev niso mogle več ustaviti. Priseljevanje Judov v Palestino je poglobljalo arabsko-judovski spor, spopadi med Judi in Arabci so bili vse srditejši, med žrtvami pa so bili tudi britanski vojaki. Judje so zahtevali *Eretz Yisrael*, staro judovsko domovino v Palestini, Arabci pa svojo, arabsko državo na ozemlju celotne Palestine. Velika Britanija ni bila več kos zapletenim razmeram in čedalje hujšim spopadom, zato je v začetku leta 1947 napovedala, da bo odstopila kot mandatna sila, in reševanje palestinskega vprašanja prepustila Združenim narodom.

Spomladi 1947 je bila pri Generalni skupščini Združenih narodov ustanovljena Posebna komisija za Palestino (UNSCOP), ki naj bi pripravila predlog rešitve tega vprašanja. Komisijo je sestavljalo enajst držav: Švedska, Nizozemska, Češkoslovaška, Avstralija, Kanada, Indija, Iran, Gvatemala, Mehika, Peru in Jugoslavija. Jugoslovansko delegacijo je vodil Vladimir Simić, njegov namestnik pa je bil slovenski diplomat Jože Brilej. Članice UNSCOP-a so se strinjale z ukinitvijo britanskega mandata in podelitvijo neodvisnosti Palestini, glede vprašanja, kakšna naj bo neodvisna Palestina, pa niso bile povsem enotne. Večina je predlagala, da bi na ozemlju Palestine ustanovili dve državi, judovsko in arabsko, ki bi bili povezani v gospodarsko unijo, Jeruzalem pa bi ostal pod skrbništvom Združenih narodov. Sovjetska zveza je zatem presenetila s predlogom o ustanovitvi ene same arabsko-judovske države,⁶ podporo temu predlogu pa je zahtevala tudi od Jugoslavije. Ta je zato odstopila od predloga večine in se pridružila ločenemu predlogu manjšine o ustanovitvi arabsko-judovske federacije z glavnim mestom Jeruzalemom, kar sta poleg Jugoslavije zagovarjala še Iran in Indija.⁷ Jugoslavija je tako podprla nedeljivo Palestino, toda to je bilo za Jude nesprejemljivo, saj bi imeli Arabci v njej občutno številčno premoč.

Velike Britanije z Bližnjega vzhoda. V zadnjih letih Stalinove vladavine je Sovjetsko zvezo in druge države vzhodnega bloka zajela obsesna protisemitska kampanja, ki se je izrazila tako v ohladitvi odnosov z Izraelom kot v stalinističnih sodnih procesih v začetku petdesetih let. Med njimi je bil najodmevnejši proces proti generalnemu sekretarju češkoslovaške partije Rudolfu Slánskýemu in soobtoženim v Pragi leta 1952 (velika večina, vključno s Slánským, je bila judovskega rodu), ki so bili obtoženi sodelovanja v zaroti mednarodnih judovskih kapitalistov, sionistov in ameriških obveščevalnih služb z namenom uničenja socializma.

5 Več o politiki velesil na Bližnjem vzhodu: Brown, *Diplomacy in the Middle East*; Halliday, *The Middle East*; Fawcett, *International Relations*; Golan, *Soviet Policies*; idr.

6 MEWHD, Gromyko Statement at UN, 14. maj 1947.

7 Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, str. 45–46.

Razprava o Palestini se je zavlekla v pozno jesen 1947. Sovjetska zveza je medtem opustila stališče o arabsko-judovski federaciji in se zavzela za razdelitev Palestine na judovski in arabski del, podporo delitvi pa je pričakovala tudi od Jugoslavije. Sovjetski veleposlanik v Beogradu Anatol Lavrentijev je jugoslovanskega zunanjega ministra Edvarda Kardelja redno obveščal o sovjetskih stališčih, ta pa jih je posredoval jugoslovanskim predstavnikom v Združenih narodih. V navodilu, ki ga je pred razpravo generalne skupščine poslal jugoslovanski misiji, je Kardelj zapisal, da naj se jugoslovanski predstavniki še naprej zavzemajo za arabsko-judovsko federacijo, a naj sovjetskemu stališču o delitvi Palestine nikar odkrito ne nasprotujejo.⁸

Grožljive posledice holokavsta so svetovno javno mnenje prevesile v prid ustanovitvi judovske države. Generalna skupščina Združenih narodov je 29. novembra 1947 s tesno dvotretjinsko večino sprejela resolucijo o delitvi Palestine na judovski in arabski del,⁹ odločilna pa je bila podpora obeh velesil, Sovjetske zveze in ZDA. Trinajst držav, zlasti arabskih, je glasovalo proti, deset pa se jih je vzdržalo, med njimi tudi Jugoslavija. Jugoslovanska diplomacija je to potezo kasneje s pridom izkoriščala v odnosih z arabskimi državami ter jo prikazovala kot dokaz svoje daljnovidnosti in neodvisnosti od Sovjetske zveze.

Slovenski diplomat Joža Vilfan, med letoma 1947 in 1949 vodja jugoslovanske misije pri Združenih narodih, se je spominjal, da mu je tik pred glasovanjem vodja sovjetske delegacije Andrej Gromiko prek mize potisnil listek, da naj glasuje za delitev Palestine. Vilfan naj bi sovjetskemu kolegu odkimal, kajti

»odločili smo se, da se bomo vzdržali glasovanja. Ko sem se odpravljaj v generalno skupščino, mi je kurir izročil depešo, ki je prispela iz Beograda. Na listku je pisalo: če bo glasovanje odvisno od nas, naj potem vendarle glasujem za.«

Ker je bila Jugoslavija po angleški abecedi zadnja na vrsti za glasovanje, je Vilfan pozorno štel glasove in *»ugotovil, da naš glas ni bil pomemben. In glasovanja sem se vzdržal«*.¹⁰ Glasovanja o usodi Palestine se je spominjal tudi Aleš Bebler, takrat namestnik jugoslovanskega zunanjega ministra:

»Kot običajno, smo pred zasedanjem imeli pri Sovjetih zaupno sejo z vzhodnimi delegati. Višinski [namestnik sovjetskega zunanjega ministra – op. M. R.] je razložil svoj projekt. Vsi so se strinjali, razen mene. Jaz sem branil naš, se pravi indijsko-iransko-jugoslovanski predlog. Vzbudil sem začudenje in to tako kot nikoli.«¹¹

8 Prav tam, str. 47–48.

9 UNISPAL, UN Partition Plan, 29. november 1947.

10 Gasar, *Priča številnih dogodkov*.

11 Bebler, *Čez drn in strn*, str. 180.

Toda jugoslovanska načelnost ni trajala dolgo. Že spomladi 1948 je Jugoslavija v sozvočju s sovjetskim stališčem o delitvi Palestine v razpravah generalne skupščine zagovarjala ustanovitev dveh ločenih držav.¹² Ko je bila 14. maja 1948 v Tel Avivu razglašena judovska država Izrael, so jo takoj priznale ZDA in Sovjetska zveza, Jugoslavija pa le nekaj dni zatem, 19. maja 1948.¹³

Preseljevanje Judov v Palestino prek Jugoslavije

Ob ustanovitvi Izraela je na njegovem ozemlju živelo že blizu tri četrt milijona Judov, številne pa je pot iz Evrope po drugi svetovni vojni vodila prek Jugoslavije. Ker so britanske mandatne oblasti že od sredine tridesetih let evropskim Judom zapirale vrata v Palestino, so judovske organizacije iskale druge poti, po katerih bi, čim dlje od oči Britancev, v Palestino prepeljale čim več Judov. Britanske oblasti so priseljevanje Judov omejevale tudi po drugi svetovni vojni: mesečno so dovolile priselitev le 1.500 Judom iz Evrope in 750 iz begunskih taborišč na Cipru, medtem ko so si judovske organizacije zadale cilj prepeljati iz Evrope v Palestino več sto tisoč Judov, zlasti iz Sovjetske zveze, Poljske, Českoslovaške, Madžarske, Romunije, Bolgarije in begunskih taborišč v Nemčiji.

Mednarodne judovske organizacije so se za pomoč pri reševanju Judov pred holokavstom na Tita obrnile že med vojno. Svetovni judovski kongres je maja 1944 Vladimirju Velebitu poslal prošnjo, naj pri Titu posreduje za pomoč jugoslovanskih partizanov madžarskim Judom, ki jim je grozil holokavst.¹⁴ Konec leta 1944 so se judovski predstavniki pogovarjali z novimi jugoslovanskimi oblastmi v Beogradu tudi o možnostih koriščenja jugoslovanskih pristanišč za prevoze judovskih izseljencev. Po vojni se je Svetovni judovski kongres znova obrnil na jugoslovanske oblasti. Njegovi predstavniki so julija 1945 na jugoslovansko predstavništvo v Bukarešti naslovili prošnjo za dovoljenje prevoza 2.500 romunskih Judov prek Jugoslavije do Splita, od koder bi odpluli proti Palestini. Do splitske luke naj bi pripotovali po železnici, stroške prevoza pa bi pokrile mednarodne judovske organizacije, ki so v zameno za uslugo jugoslovanskim oblastem ponudile tudi 100.000 švicarskih frankov kot pomoč za najbolj ogroženo prebivalstvo v Jugoslaviji. Jugoslovansko zunanje ministrstvo je odgovorilo, da prevoz do Splita zaradi poškodovanih železniških prog ni mogoč, zato je svetovalo tranzit prek Madžarske in Avstrije do pristanišča v Trstu. Ker je britanska ambasada v Beogradu zaradi transportov Judov iz cone B Julijske krajine pod jugoslovansko upravo v cono A pod angloameriško upravo večkrat protestirala pri jugoslovanskih oblasteh, je bila ta pot kmalu opuščena.¹⁵

12 Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, str. 48–49.

13 Štrbac, *Dokumenti o spoljnoj politici*, str. 153.

14 ARS, AS 1931, šk. 580, 80-1, Nagodetov proces, str. 7848–7849; Dopis Svetovnega judovskega kongresa generalu Vladimirju Velebitu, 22. maj 1944 (dokument je objavljen v: Dornik Šubelj, *Prijatelj ali sovražnik?*, str. 28–29).

15 Ivanković, *Odlazak jevrejskih izbeglica*, str. 144–146; Karakaš Obradov, *Iseljavanje Židova*, str. 398–399.

Leta 1946 so v Jugoslavijo prišli predstavniki Mossada le Aliyah Bet, tajne judovske organizacije za reševanje in preseljevanje Judov v Palestino. O tranzitu Judov prek Jugoslavije se je z uradnikom ministrstva za notranje zadeve »Ljubomirjem Nešićem« pogovarjal predstavnik Svetovnega judovskega kongresa Ehud Avriel.¹⁶ Verjetno se je z Avriplom pogovarjal načelnik protiobveščevalnega oddelka Uprave državne varnosti (UDV) Edo Brajnik, ki je na sestanku nastopal s tajnim imenom. »Nešić« je Avrielu odgovoril, da bo jugoslovanska stran »s simpatijami preučila prošnje vseh Judov, ki bi želeli v tranzitu prečkati Jugoslavijo na poti v neko deželo, v kateri bi se želeli nastaniti [...], na primer v neko državo Latinske Amerike«.¹⁷ Jugoslovanska stran je obljubila vhodne in tranzitne vizume za judovske izseljence, ki bodo prečkali Jugoslavijo na poti v tretjo državo, ciljne države pa v vizumih niso določili.

Edo Brajnik je v kasnejšem poročilu o svojih stikih s predstavniki judovskih organizacij zapisal, da so ti v Jugoslavijo prišli leta 1946 pod krinko novinarjev. Ker je jugoslovanska tajna policija odkrila njihovo dejavnost, povezano z ilegalnim preseljevanjem Judov,

»so bili poklicani na pogovor k meni na notranje zadeve. Takrat so mi odkrito povedali o svojih nalogah, tj. preseljevanju Judov v Palestino za oboroženi boj proti Angležem. Prosili so za našo podporo. Po posvetovanju z nadrejenimi sem bil določen za vezo s to skupino in prevzel organizacijo prevoza Judov [...], v prvi vrsti iz Bolgarije, Romunije, Madžarske, pa tudi Češkoslovaške in Poljske, preko luke Split, kasneje Bakar, v Izrael. [...] Po tej poti je bilo v Palestino prepeljanih ilegalno in kasneje v Izrael legalno cca. 150.000 oseb. Po isti poti se je prevažalo v Izrael tudi velike količine materiala, ki je bil potreben za akcije proti Angležem.«¹⁸

Jugoslovanske oblasti so Mossadu le Aliyah Bet dovolile delovati v Jugoslaviji pod pogojem, da bo tranzit judovskih beguncev potekal v sodelovanju z UDV in da med izseljenci ne bo jugoslovanskih Judov. Kot najboljša za organizacijo prevozov so se izkazala pristanišča, oddaljena od večjih mest z britanskimi konzulati in drugimi zavezniki predstavi, največ ladij pa je proti Palestini odplulo iz odmaknjene- ga kvarnerskega pristanišča Bakar. Avtonomni odbor judovskega kongresa in zveza judovskih občin Jugoslavije sta s soglasjem jugoslovanskih oblasti in z materialno

16 Ehud Avriel (1917–1980), izraelski politik in diplomat, rojen na Dunaju kot Georg Überall, leta 1940 emigriral v Palestino, član Hagane, aktiven pri ilegalnem preseljevanju Judov v Palestino in nakupu orožja za izraelsko vojsko na Češkoslovaškem, zatem izraelski poslanik na Češkoslovaškem, Madžarskem in v Romuniji, veleposlanik v Kongu, Gani, Liberiji in Italiji, generalni konzul v Chicagu idr.

17 Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, str. 300 (Mladenka Ivanković v svoji knjigi ne navaja pravega imena »Ljubomirja Nešića«, temveč le podatek, da je bil uradnik notranjega ministrstva).

18 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 32, Podsetnik, 30. 1. 1968.

podporo judovskih organizacij, zlasti American Jewish Joint Distribution Committee (JOINT), pripravila sprejemna taborišča za judovske izseljence v Zagrebu, beograjska pisarna predsednika jugoslovanske zveze judovskih občin Davida Alkalaja pa je postala nekakšno informacijsko središče za ilegalne tranzite.¹⁹ Tja je Ehud Avriel na pragu jeseni 1946 poslal enega od voditeljev in ključnih operativcev Mossada le Aliyah Bet, Shaikeja Dana. Avriel je Danu v roke potisnil telefonsko številko svoje zveze v Jugoslaviji in ga opozoril, da »*čeprav morda ni videti tako, je jugoslovanski režim še ostrejši od tistega v Sovjetski zvezi. Titova tajna policija in varnostne službe so na vsakem vogalu in nihče ni varen pred njimi.*«²⁰

Shaike Dan je prišel v Jugoslavijo s ponarejenimi dokumenti kot judovski izseljenec iz Romunije, zato je najprej pristal v sprejemnem centru v Zagrebu. Čeprav ne bi smel zapustiti Zagreba, se je takoj vključil v organizacijo prevozov judovskih izseljencev iz bakarske luke. Od tod sta 8. novembra 1946 izpluli dve ladji. Večjo *Knesset Yisrael* je napolnilo več kot 3.000 potnikov, manjšo *Hakedosho* pa okoli 850, pretežno mlajših oseb. Ker je manjša ladja nasledla na čerih blizu Šibenika, so bili njeni potniki premeščeni na že tako prenatrpano *Knesset Yisrael*. Ta je kasneje sicer priplula do obal Palestine, a so jo pred pristankom prisilno zaustavile britanske ladje in odvekle na Ciper. Podobna je bila tudi usoda ladje *Rafiah*, ki je z okoli 800 potniki iz Bakra odplula 26. novembra 1946.²¹ Yossi Harel, eden od voditeljev Hagane, in kapitan *Knesset Yisrael*, se je spominjal, kako so pred obalo Palestine skušali Britancem preprečiti, da bi se vkrcali na njihovo ladjo:

»[...] pušk nismo imeli. Zaustaviti smo jih poskušali z vsem, kar smo imeli pri roki, od konzerv do ladijske opreme. Čez pol ure so začeli metati plinske bombe, ubita sta bila dva človeka. Ladja je bila prekrita z belim dimom, ljudje so vpili od strahu, nekateri so skakali v vodo. Končno smo videli, da bi bil odpor zaman. Razočaranje je bilo popolno! Po 23 dneh potovanja iz Bakra, ko smo pred seboj že videli goro Karmel nad Haifo, so nas odpeljali v taborišče na Cipru in tam so nekateri ostali do leta 1948.«²²

Za omenjene prevoze se je verjetno dogovarjal že Ehud Avriel, zatem pa so bili ustavljeni, najverjetneje zaradi britanskih protestov pri Titu konec leta 1946.²³ Po ustavitvi prevozov iz jadranskih pristanišč je od operativcev Mossada le Aliyah Bet v Jugoslaviji ostal samo Shaike Dan. Kot goreč sionist se je odločil, da bo sam navezal stik z osebo

19 Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, str. 306.

20 Ettinger, *Blind Jump*, str. 171.

21 Ivanković, *Odlazak jevrejskih izbeglica*, str. 150–151; Ettinger, *Blind Jump*, str. 170–183; Žitnik, *Prijatelj*, 2–3.

22 Žitnik, *Prijatelj*, 3.

23 Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, str. 305.

na jugoslovanskem notranjem ministrstvu v Beogradu, čigar telefonsko številko mu je dal Avriel, in se skušal dogovoriti za nadaljnje prevoze. Z Edom Brajnikom se je prvič srečal decembra 1946 na sedežu UDV v Beogradu, njuno prvo srečanje pa je podrobno opisal za svojo biografijo. Pred zgradbo notranjega ministrstva so mu pot zaprli stražarji, oboroženi z brzostrelkami. Predstavil se je, mlad moški v civilni obleki pa je ukazal, naj ga spustijo naprej. Z dvigalom sta se odpeljala v četrto nadstropje. Ko so se odprla vrata Brajnikove pisarne, »sem pred seboj zagledal goro od človeka, [...] ponudil mi je kavo. 'Torej, povejte mi o sebi,' je začel Štefan neobičajno prijateljsko.« Govorila sta rusko, pomešano s srbsčino. Dan je začel pripovedovati, da je bil rojen v Besarabiji, se izselil v Palestino, pridružil kibucu in med drugo svetovno vojno s padalom skočil za nemškimi linijami v Romuniji, da bi reševal Jude pred holokavstom. »Videl sem žarek v očeh vodje tajne službe. Vedel sem, da bo borec in partizan razumel, kaj je skok v neznano in kaj pomeni pomagati preganjanim.« Zatem je pripovedoval o boju sionistov proti britanskemu imperializmu in njihovi želji pripeljati v Palestino čim več Judov, Brajnika pa so zanimale podrobnosti o delovanju Hagane, razmerah v Palestini, napetostih med Judi in Arabci. Pogovor je trajal več ur in ozračje je postajalo čedalje bolj sproščeno. Dan se je opogumil in nagovoril Brajnika:

»Vi ste mediteranska dežela in mi smo mediteranska dežela. Oboji se borimo proti imperializmu. Ni razloga, da med nami ne bi bilo tesnih vezi. Pomagajte nam, s čimer lahko, in upam, da bomo mi nekoč pomagali vam.«²⁴

Shaike Dan je v spominih večkrat poudaril, da sta z Brajnikom vzpostavila iskrene odnose, ki so sčasoma prerasli v prijateljstvo, zato ne preseneča, da so Eda Brajnika v Mossadu poimenovali s tajnim imenom *Prijatelj*.²⁵ Brajnik za seboj ni pustil spominov niti osebnih zapisov o Danu, da ga je imel za zaupanja vrednega sogovornika, pa je mogoče brati v številnih Brajnikovih službenih poročilih, denimo v poročilu o pogovoru z Danom v Gradcu novembra 1972: »vedno [...] je dajal vtis popolne iskrenosti, [...] vedno je skrbel za to, da se osebni odnosi ne bi pokvarili in da z ničemer ne bi mogel demantirati tega, kar mi reče«.²⁶

Leta 1947 se je Dan odpravil v Bolgarijo, potem ko so mu Jugoslovani uredili zveze z bolgarsko tajno službo.²⁷ Najprej je sodeloval pri organizaciji preseljevanja romunskih Judov, ki je leta 1947 potekalo prek bolgarskih črnomoških pristanišč. Oblasti v Bolgariji so za velik denar omogočile tranzite romunskih Judov, izseljevanja bolgarskih Judov pa niso dovolile do nastanka Izraela maja 1948. Izseljevanje bolgarskih Judov je bilo zatem tako množično, da je Shaike Dan, kot se je sam izrazil, s

24 Ettinger, *Blind Jump*, str. 188–189.

25 Prav tam, str. 189.

26 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 103, Beleška o razgovoru sa Y. Danom u Grazu, 18. 11. 1972.

27 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 32, Podsetnik, 30. 1. 1968.

sodelavci tako rekoč »likvidiral« judovsko skupnost v Bolgariji. Manj uspeha je imel na Madžarskem, kjer se Judje niso množično odločali za selitev v Palestino, po zaostitvi sovjetske politike konec leta 1948 pa organizirano izseljevanje Judov iz držav vzhodnega bloka dlje časa ni bilo mogoče.²⁸

Pogajanja o tranzitu judovskih izseljencev so se medtem nadaljevala tudi v Jugoslaviji. Aprila 1947 sta se na ministrstvu za zunanje zadeve sestala načelnik oddelka za repatriacijo Branko Popović in predstavnik Judovske agencije iz Palestine Froim Szultz, ki je prosil za dovoljenje za tranzit judovskih beguncev iz Nemčije in Romunije prek Jugoslavije in njenih pristanišč v Palestino. Šlo naj bi za kar 250.000 Judov iz Nemčije in 350.000 iz Romunije, ki bi se selili v valovih po 4.500 ljudi. Prva ladja naj bi krenila na pot proti Palestini sredi maja 1947. Zaradi predhodnih neprijetnih izkušenj z Britanci bi se železniški transporti izogibali večjim mestom, izhodiščni pristanišči pa ne bi smela biti Sušak in Split, kjer so bili britanski in ameriški konzulati, zato so izbrali Bakar, ki se je že prej izkazal kot najbolj primeren. Železniški transporti iz Nemčije bi prihajali po progi Bratislava–Nagykanizsa–Kotoriba–Bakar, iz Romunije pa prek Velike Kikinde in Novega Sada do Jadranske obale. Stroške bivanja izseljencev bi poravnala Judovska agencija. Potniki so imeli veljavne potne listine, izdane v Nemčiji ali Romuniji, in za krinko vizo kubanskega konzulata v Belgiji. Če bi ladje v Sredozemlju »zašle« in pristale v Palestini, tako ne bi bilo dokazov, da se je to zgodilo z vednostjo jugoslovanskih oblasti.²⁹ Edo Brajnik stikov s Froimom Szultzem ni omenjal, razen v poročilu iz leta 1953, ko je zapisal, da z njim »nismo delali nič, dokler ni prišel Dan Trachtenberg [Shaike Dan – op. M. R.] z *Überallom* [Ehud Avriel – op. M. R.] ob izbruhu vojne z arabskimi državami«, ³⁰ torej že leta 1948. Zdi se, da omenjeni transporti Judov iz Romunije in Nemčije niso bili izpeljani, vsaj ne leta 1947. Zagotovo pa so bili prevozi judovskih izseljencev prek Jugoslavije znova dovoljeni leta 1948.

Shaike Dan je v spominih večkrat poudaril, da Jugoslovani za svoje usluge nikoli niso zahtevali denarja: »[...] beseda denar nikoli ni bila omenjena. V nasprotju z drugimi državami od nas niso zahtevali nobenega plačila«. ³¹ Nekaj pa so judovske organizacije za jugoslovanske usluge vendarle morale plačati. V Brajnikovem poročilu iz leta 1952 so v uvodu našteje »najpomembnejše usluge« obeh strani do leta 1949. Med jugoslovanskimi uslugami je poleg pomoči pri ilegalnih transportih orožja in letal za izraelsko vojsko naveden tudi tranzit judovskih izseljencev prek Jugoslavije:

»Na mejnih prehodih so jim naši organi dali kolektivne vize do ene od jadranskih luk, od tod pa so z ladjami odpluli v Izrael. Večinoma je šlo za mlajše

28 Ettinger, *Blind Jump*, str. 191–257.

29 Ivanković, *Odlazak jevrejskih izbeglica*, str. 148–151.

30 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 242, Razgovori sa Danom, 24. 2. 1953.

31 Ettinger, *Blind Jump*, str. 236.

ljudi, sposobne za vojsko. Za vsakega posameznika so nam plačali 6 dolarjev in tranzitne stroške.«³²

Čeprav so jugoslovanske oblasti omogočile ilegalni tranzit številnim Judom iz sosednjih držav, jugoslovanskim Judom³³ izseljevanje v Palestino ni bilo dovoljeno vse do leta 1948. Izselitvena dovoljenja so jim začeli izdajati šele jeseni 1948, predpogoj za izselitev pa je bil, da se odrečejo jugoslovanskemu državljanstvu in vsem nepremičninam, ki so prešle v trajno last jugoslovanske države, četudi bi se posamezniki odločili za vrnitev v Jugoslavijo.³⁴ Po približnih ocenah se je v množičnih alijah med letoma 1948 in 1952 iz Jugoslavije izselilo med 7.000 in 8.500 Judov.³⁵ Po letu 1952 organizirane-ga izseljevanja jugoslovanskih Judov ni bilo več, dovoljeno pa jim je bilo individualno izseljevanje pod enakimi pogoji kot med organiziranimi alijami. Jugoslovanske oblasti so načeloma dovolile izselitev vsem Judom in njihovim družinam, toda zdravnikom, inženirjem in drugim visokokvalificiranim kadrom, ki jih je v Jugoslaviji primanjkovalo, dovoljenj največkrat niso izdale. Spomladi 1954 je Shaike Dan prek Eda Brajnika prosil, da bi Jugoslavija vendarle dovolila izselitev vsaj zdravnikom, a mu je Brajnik odvrnil, da »načeloma ne, lahko pa preučimo posamezne primere«.³⁶

Ilegalni tranzit orožja in letal za izraelsko vojsko

Pomoč pri ilegalnem preseljevanju vzhodnoevropskih Judov v Palestino ni bila vse, kar je Jugoslavija storila za nastajajočo judovsko državo: pred in med prvo arabsko-izraelsko vojno je sodelovala tudi pri ilegalnem prevozu orožja in letal za izraelsko vojsko iz Češkoslovaške.

Ko je Velika Britanija po izteku mandata umaknila svoje sile iz Palestine, je bila 14. maja 1948 na ozemlju, ki ga je resolucija Združenih narodov o delitvi Palestine namenila Judom, razglašena neodvisna država Izrael. Takoj zatem se je razvnela vojna med novonastalo državo ter sosednjimi arabskimi državami Egiptom, Transjordanijo, Sirijo, Libanonom in Irakom, ki so ostro zavračale delitev Palestine. Ker je Varnostni svet konec leta 1947 uvedel embargo na uvoz orožja v Palestino, je Judovska agencija, kasneje judovska država, orožje kupovala in uvažala ilegalno, denar zanj pa je zbirala v Evropi in ZDA. Marca 1948 se je Golda Meir vrnila iz ZDA s petdesetimi milijoni

32 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 172, Analiza i ocena akcije br. 1, 6. 12. 1952.

33 Pred drugo svetovno vojno je v Kraljevini Jugoslaviji živelo 82.242 Judov. Med vojno jih je umrlo 67.248, več kot 80 odstotkov predvojne judovske populacije (Jelinčič Boeta, *Kratka zgodovina Judov*, str. 330). Leta 1946 jih je jugoslovanska zveza judovskih občin registrirala le še 12.414 (Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, str. 82), po ocenah pa jih je vojno preživelo okoli 15.000 (Karaš Obradov, *Isejavanje Židova*, str. 404).

34 Fajić, *Izumiranje judovske skupnosti*, str. 678; Karaš Obradov, *Isejavanje Židova*, str. 400.

35 Karaš Obradov, *Isejavanje Židova*, str. 403.

36 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 255, Zabeleška o razgovoru sa Danom, 14.–15. 5. 1954, str. 2.

dolarjev, ki so jih za nastajajočo judovsko državo zbrali ameriški Judje, Hagana pa jih je takoj porabila za nakup orožja.³⁷ Sto petdeset milijonov dolarjev je zbral United Jewish Appeal, polovica denarja je šla za nakup orožja, drugo polovico pa je prejel JOINT za pomoč Judom v evropskih državah. Meirova je v svojih spominih zapisala, da je prav ta denar pomagal Izraelu do zmage, Judje v ZDA pa so dokazali, da »je *zanimanje ameriških Judov za Izrael faktor, na katerega lahko vedno računamo*«. ³⁸ Denar za oborožitev izraelske vojske so zbirali tudi jugoslovanski Judje, zveza judovskih občin pa ga je predala izraelskemu poslaniku.³⁹

Judovska agencija je skušala orožje kupiti od Sovjetske zveze, a je ta neposredno prodajo zavrnila in predlagala nakup orožja na Češkoslovaškem, vendar ni smelo biti sovjetske izdelave. Pogovori s češkoslovaškimi oblastmi so se začeli že julija 1947, prvi posel s češkoslovaško orožarsko industrijo o dobavi 4.500 pušk Mauser, 200 mitraljezov MG-34 in več kot pet milijonov nabojev pa je bil sklenjen januarja 1948.⁴⁰ Ena ključnih oseb pri sklenitvi tega posla je bil Ehud Avriel, ki je predlagal, da bi orožje z ladjami prepeljali po Donavi v Jugoslavijo, tam pretovorili na vagone in po železnici prepeljali do enega od jugoslovanskih pristanišč, od koder bi ga z ladjami poslali v Palestino. Shaike Dan se je takrat znova obrnil na Brajnika. V pogovorih o tranzitu orožja prek Jugoslavije je sodeloval tudi Veljko Mičunović, ki je Danu sporočil odločitev jugoslovanskega vrha: operacija bo morala potekati v popolni tajnosti, podrobnosti glede organizacije tranzita orožja pa bodo v rokah jugoslovanske tajne službe. Orožje, ki je iz Češkoslovaške z ladjami priplulo po Donavi in bilo zatem po železnici prepeljano do Jadranske obale, so v pristanišču v Šibeniku naložili v zaboje, označene kot pomoč za Etiopijo, zaboje pa prekrili z vrečami krompirja in čebule. Marca 1948 je orožje odplulo proti Palestini z ladjo *Nora*, ki ji je sledilo še več podobnih pošilk.⁴¹

Tudi s pomočjo tega orožja je Hagani uspelo v začetku aprila 1948 prebiti arabsko blokado Jeruzalema, a je njeno kratkotrajno zmagoslavje že 9. aprila zasenčil zločin Irguna nad palestinskimi civilisti v vasi Deir Yassin zahodno od Jeruzalema. Zločini judovskih paravojaških organizacij in pozivi arabskih voditeljev palestinskim civilistom, naj se umaknejo, so Palestince pognali v množični beg, razglasitev Izraela, ki jo Palestinci imenujejo *nakba* (katastrofa), pa je na Bližnjem vzhodu sprožila novo, vse do danes nerešeno krizo: palestinsko vprašanje.

Po napadu sosednjih arabskih držav na Izrael se je ta znašel v izjemno težkem položaju, zato je prek ZDA in Sovjetske zveze zahteval ustavitev ognja. Varnostni svet

37 Meir, *Moj Izrael*, str. 140–141.

38 Prav tam, str. 150–151.

39 Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, str. 102.

40 Bialer, *Between East and West*, str. 173–174.

41 Ettinger, *Blind Jump*, str. 270–277.

Združenih narodov je konec junija 1948 sprejel sklep o premirju, zatišje na frontah pa je Izrael izkoristil za oboroževanje. Z novo oborožitvijo je izraelska vojska oktobra 1948 uspela potisniti arabske sile iz severne in južne Palestine ter utrditi svoj položaj v novem delu Jeruzalema. Konec decembra se je prebila do obal Akabskega zaliva, januarja 1949 pa so se pod pokroviteljstvom Združenih narodov začela mirovna pogajanja. Izrael se po prvi arabsko-izraelski vojni ni le obdržal, temveč je svoje ozemlje razširil celo prek meja, ki jih je začrtala resolucija Združenih narodov o delitvi Palestine.

Poročilo SDV za Jugoslavijo iz leta 1973, ki opisuje jugoslovansko-izraelsko tajno sodelovanje od leta 1946 naprej, navaja, da se je tranzit orožja iz Češkoslovaške prek Jugoslavije začel že januarja 1948, do septembra 1948 pa je bilo prepeljanih več sto ton orožja, med njimi tanki, minometi, topovi različnih kalibrov, lahko avtomatsko orožje, puške, strelivo in druga vojaška oprema.⁴² Omenjeno poročilo se deloma opira na analizo jugoslovansko-izraelskih tajnih stikov iz leta 1952, v kateri je opisana tudi pot orožja in navedena cena za njegov tranzit prek Jugoslavije:

»Iz Bratislave je bilo transportirano z ladjami do Vukovarja in od tu po železnici do Šibenika. Za prvi transport 250 ton so nam plačali 75.000 dolarjev, kasneje pa za vsakega 50.000 dolarjev.«⁴³

Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije je junija 1948 prejel zaupno pismo generalnega sekretarja izraelske komunistične partije. Ta je jugoslovanskim tovarišem pisal, da Izraelu primanjkuje bombnikov, lovskih letal, protiletalske obrambe, tankov in težkega topništva ter da se je o pomoči držav vzhodnega bloka pogovarjal s predsednikom vlade Davidom Ben Gurionom. Njegov odgovor je bil, da izraelska vlada prosi za vsakršno pomoč,

»obstajajo pa tudi nekatera vprašanja konkretnega značaja glede pomoči Izraelu s strani Jugoslavije [...]. Vprašanja so naslednja: a) priskrbeti tranzitno letalsko bazo za transportna letala, ki bi vzletela iz vojaške letalske baze na Češkoslovaškem. [...] Izraelska vlada bo dala bencin. Piloti bodo iz Hagane; b) da se nam proda 160 topov (s strelivom) [...]. Če to ni mogoče, ali bi nam potem lahko jugoslovanska vlada to kupila v Švici in nam predala? Devize bi dala vlada Izraela. [...] Predlagamo, da se na pobudo judovskih društev začne zbiranje denarja v korist izraelskega boja.«⁴⁴

42 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 161, Informacija o nekadašnji obaveštajni saradnji, činjenju uzajmnih usluga i kontaktima između naše i izraelske obaveštajne službe, 22. 5. 1973.

43 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 172, Analiza i ocena akcije br. 1, 6. 12. 1952.

44 Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, str. 101.

Koliko je pismo izraelske komunistične partije vplivalo na jugoslovansko pomoč Izraelu, ni znano, dejstvo pa je, da je Jugoslavija sodelovala pri tranzitu letal za izraelsko vojsko.

Poleg visoke motiviranosti izraelskih sil, je letalstvo predstavljalo največjo udarno moč izraelske vojske, pri čemer je bil ključen nakup letal Messerschmitt in predelanih letal Spitfire na Čecoslovaškem sredi leta 1948. Ker so za letala na poti v Izrael potrebovali vmesno postajo za oskrbovanje z gorivom, je Shaike Dan znova obiskal Brajnika. Tokrat ga je spremljal tudi Ehud Avriel, na jugoslovanski strani pa je pogovore vodil Veljko Mičunović. Pod težo spora z Informbirojem so jugoslovanske oblasti najprej zavrnile pomoč Izraelu pri tranzitu letal s Čecoslovaške. Toliko bolj pripravljene sodelovati so bile bolgarske oblasti, a so za pristanek vsakega letala menda zahtevale 10.000 dolarjev. Shaike Dan je spet govoril z Brajnikom, ta s svojimi nadrejenimi in tokrat je bil odgovor pozitiven. Jugoslavija je dovolila uporabo odmaknjene letališke steze na Kapinemu Polju blizu Nikšića,⁴⁵ ki so jo poimenovali s tajnim imenom *Alabama*, operacija tranzita letal s Čecoslovaške prek Jugoslavije pa je znana kot operacija *Velveta*.⁴⁶

Konec septembra 1948 je v Črni Gori pristalo prvih šest letal. Eno je bilo ob pristan-ku močno poškodovano, dve od preostalih petih letal pa sta morali zaradi težav z gorivom zasilno pristati na Rodosu, tako da so Izrael na koncu dosegla le tri letala iz te pošiljke. Tem so sledila nova letala, skupaj naj bi jih bilo na Čecoslovaškem kupljenih 60. Piloti so bili večinoma zavezniški vojni veterani judovskega rodu, pretežno Američani. Organizacijo poletov je prevzel ameriški pilot Sam Pomerantz, ki pa je med enim od teh poletov izgubil življenje. Decembra 1948 so jugoslovanske oblasti za postanek letal s Čecoslovaške odprle letališče blizu Podgorice, od koder je v zadnjih dneh leta 1948 vzletelo še enajst letal za Izrael. Na Čecoslovaškem je na prevoz takrat čakalo še nekaj letal. Te so razstavili, spravili v zaboje, jih naložili na ladje in po Donavi poslali v Jugoslavijo. Tam so jih preložili na vagone in po isti poti, kot so prej prevažali orožje, prepeljali do pristanišča v Šibeniku.⁴⁷

Izraelska pomoč Jugoslaviji v času spora z Informbirojem

Usluge Jugoslavije niso bile zanemarljive, saj je nastajajoči judovski državi pomagala pri-skrbeti pomemben del tistega, kar je ta najbolj potrebovala: ljudi in orožje. Razlogov za jugoslovansko pomoč je bilo več. Zagotovo je bila pomemben dejavnik sovjetska strategija izrivanja Velike Britanije z Bližnjega vzhoda, ki ji je sledila tudi Jugoslavija. Poleg tega so jugoslovanski voditelji boj Judov proti britanskim kolonialistom spremljali z velikimi sim-patijami, saj so ga videli kot boj malega naroda proti veliki imperialni sili. Nedvomno je

45 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 172, Analiza i ocena akcije br. 1, 6. 12. 1952; ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 161, Informacija o nekadašnjoj obaveštajnoj saradnji, činjenju uzajmnihi usluga i kontaktima između naše i izraelske obaveštajne službe, 22. 5. 1973.

46 Ettinger, *Blind Jump*, str. 292–296.

47 Prav tam, str. 297–303.

njihovi naklonjenosti do nastajajoče judovske države botrovala tudi empatija z usodo preganjanih Judov in ne nazadnje simpatija do ljudi, ki so v težkih razmerah ustvarjali novo državo in s katerimi so se zlahka poistovetili; toliko lažje, ker so bili tedanji izraelski voditelji pretežno levo(sredinsko) usmerjeni in zato jugoslovanskim komunistom ideološko-politično nedvomno bližje kot arabski monarhi pod britanskim ali francoskim vplivom.

Ob sporu z Informbirojem je napočil čas, da Izrael Jugoslaviji vrne usluge. Povrnili jih je predvsem z oskrbovanjem jugoslovanske industrije z zahodno tehnologijo, ki je ni bilo dovoljeno izvažati v države vzhodnega bloka, kamor je v očeh Zahoda še vedno sodila Jugoslavija. Ta je po sporu s Sovjetsko zvezo ostala brez zaveznic, zato se je začela ozirati proti Zahodu, da bi pridobila njegovo naklonjenost, pa je morala popraviti tudi svojo zunanjo podobo. V zahodnih očeh je bila namreč Jugoslavija še vedno država z enim najtrših komunističnih režimov. Tako so začeli s posredovanjem Shaikeja Dana in Ehuda Avriela v Jugoslavijo prihajati zahodni novinarji judovskega rodu, ki so bralce v ZDA, Franciji, Veliki Britaniji, Italiji in drugih zahodnih državah seznanjali z dogajanjem v vzhodnem bloku, predvsem pa z novo, drugačno Jugoslavijo.⁴⁸

Nekoč, verjetno že leta 1948, je Brajnik poklical Dana, če lahko kako pomaga pri nabavi visoke peči za taljenje železa za jugoslovansko železarsko industrijo. Shaike Dan se je v Milanu sestal z Ehudom Avrielom in judovskim poslovnežem Efraimom Ilinom, ki bi lahko priskrbel takšno peč, ter se nato z Brajnikom dogovoril za sestanek Ilina z jugoslovanskimi strokovnjaki. Odločili so se za peč ameriške izdelave Brassart Brothers,⁴⁹ v ta namen pa je bila ustanovljena mešana družba, prek katere so bile kasneje opravljene tudi druge transakcije v vrednosti več sto tisoč dolarjev.⁵⁰ Glede nakupa železarske visoke peči se biografija Shaikeja Dana in poročila UDV v podrobnostih ne ujemajo. V analizi jugoslovansko-izraelskih tajnih stikov iz leta 1952 je namreč zapisano:

»2) Prek svojih zvez so nam omogočili nabavo dveh visokih peči za našo metalurgijo. Ker je cena teh peči znašala 10 milijonov dolarjev, mi pa nismo imeli deviz, so nam ponudili svojo pomoč, vendar so se razmere spremenile in smo peči nabavili v Angliji. 3) Oni so nas pripeljali v stik z ameriško firmo 'Brassart' in nam pomagali skleniti pogodbo za izgradnjo Blumink – valjarna v Zenici.«⁵¹

Druga jugoslovanska prošnja, ki jo je Brajnik posredoval Danu, so bili vrtalni stroji za nafto in cevi za naftne vrtine. Brajnik je Danu predstavil Borisa Kidriča, ki mu je

48 Prav tam, str. 303–304.

49 Prav tam, str. 304–305.

50 Shay, *Israel and Yugoslavia*, str. 474–475. Več o izraelski »tranzitni trgovini«: Bialer, *Between East and West*, str. 112–123.

51 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 172, Analiza i ocena akcije br. 1, 6. 12. 1952.

pojasnil, kaj natančno potrebujejo, in Dan je prošnjo prenesel naprej.⁵² O tem je v poročilu iz leta 1968 pisal tudi Edo Brajnik: »Leta 1949 so nam na prošnjo tovariša Kidriča dostavili pet vrtnih garnitur za nafto (250 vagonov materiala), ki so bile pod embargom za izvoz v IB države.«⁵³ V analizi stikov z Izraelom iz leta 1952 je zapisano tudi, da je izraelska stran vrtnalne stroje »plačala s svojim denarjem, ker takrat nismo imeli na razpolago prostih deviz«.⁵⁴ Naštete posle naj bi izpeljala mešana družba z izraelskimi partnerji Efraimom Ilinom, Avrahamom Friedmanom in Meirjem Gironom. Prek te družbe so bili nabavljeni tudi luksuzni avtomobili znamk Chevrolet in Cadillac za jugoslovanski državni vrh,⁵⁵ po poročilih UDV pa je Jugoslavija z izraelskim posredovanjem večkrat kupila tudi »kritične surovine za industrijo (bombaž, kavčuk, nafto in njene derivate), ki bi jih naša država v tedanjih pogojih težko nabavila«.⁵⁶

Obveščevalno sodelovanje

Leta 1950 je bilo med Jugoslavijo in Izraelom vzpostavljeno tudi sodelovanje na ravni obveščevalnih služb. To je Shaike Dan svojemu biografu Amosu Ettingerju očitno zamolčal, kajti v Danovi biografiji, ki se sicer precej ujema z zapisi v dokumentih UDV/SDV, jugoslovansko-izraelsko obveščevalno sodelovanje v začetku petdesetih let ni omenjeno niti z besedo. Toliko bolj zgovorni so dokumenti jugoslovanske UDV/SDV, ki jih je Edo Brajnik leta 1974 predal slovenski SDV. Na podlagi starejših poročil je v dokumentu SDV iz leta 1973 o jugoslovanskem-izraelsko obveščevalnem sodelovanju zapisano:

»Avgusta 1950, v času povečanega pritiska IB držav na našo državo, demonstrativnih premikov enot vzdolž meje in pričakovanja vojaške akcije proti nam, je prišlo do načelnega dogovora o obveščevalnem sodelovanju (tedanji funkcionarji UDV so ocenili, da je izraelska obveščevalna služba sposobna priti do informacij, ki bi nam pomagale pri ocenjevanju varnostnih razmer). Na drugi strani je bila izraelska obveščevalna služba zainteresirana za informacije o arabskih državah. Načelni dogovor Brajnik–Dan iz avgusta 1950, ki je bil razdelan in konkretiziran v njunih kasnejših pogovorih v letih 1951 in 1952, je

52 Ettinger, *Blind Jump*, str. 305.

53 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 32, Podsetnik, 30. 1. 1968.

54 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 172, Analiza i ocena akcije br. 1, 6. 12. 1952. Gl. tudi: ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 162, Informacija o nekadašnjoj obaveštajnoj saradnji, činjenju uzajmnih usluga i kontaktima između naše i izraelske obaveštajne službe, 22. 5. 1973.

55 Ettinger, *Blind Jump*, str. 306.

56 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 172, Analiza i ocena akcije br. 1, 6. 12. 1952. Gl. tudi: ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 162, Informacija o nekadašnjoj obaveštajnoj saradnji, činjenju uzajmnih usluga i kontaktima između naše i izraelske obaveštajne službe, 22. 5. 1973.

predvideval: da bomo mi (UDV) zbirali in jim (IOS) [izraelska obveščevalna služba, Mossad – op. M. R.] dostavljali vojaške in druge (politične in gospodarske) podatke o arabskih državah, v prvi vrsti o Egiptu, oni pa nam to isto o sosednjih in drugih IB državah; da bodo poslali svoje oficirje na Madžarsko, v Romunijo in Bolgarijo [...] ki bi delali po našem nalogu [...]; da bo UDV napotila oficirje v Kairo, po možnosti tudi v Damask in Bejrut, ki bi delali po njihovem nalogu [...]; da se bo izmenjava informacij opravljala v Parizu; da bodo najnujnejše informacije poslane z depešami, druge pa s kurirsko pošto enkrat mesečno. Z naše strani sta bila aprila 1951 poslana dva oficirja v Kairo (Nijaz Dizdarević in Mirko Pandurović) in eden pred njima v Bejrut (Čedo Cvrlija). Oni s svoje strani do novembra 1951 niso poslali posebnih oficirjev v IB države po našem nalogu, kot je bilo dogovorjeno. [...] S padcem reakcionarnega režima Faruka leta 1952 in vzpostavitvijo Republike Egipt junija 1953 je prišlo do prekinitve obveščevalnega sodelovanja z IOS, kakršno se je odvijalo v predhodnem obdobju. Vendar so se kontakti in medsebojne usluge nadaljevale skoraj do samega IV. plenuma ZKJ, 1. julija 1966.«

Poročilo SDV med temi uslugami navaja izmenjavo pisem med predsednikom izraelske vlade Davidom Ben Gurionom in Titom januarja in maja 1963 z namenom, da bi Tito posredoval pri egiptovskem predsedniku Naserju za mirovna pogajanja med Izraelom in Egiptom; izraelsko prošnjo, da bi jugoslovanska stran posredovala pri egiptovski vladi za zamenjavo zaprtih vohunov med Egiptom in Izraelom; jugoslovansko prošnjo, da bi Mossad pred Titovim obiskom v Južni Ameriki leta 1963 zbiral informacije o delovanju srbske, hrvaške in slovenske emigracije ter druge podatke, pomembne za predsednikovo osebno varnost, podobnih uslug Mossada pa so bili deležni tudi ob Titovem obisku v Avstriji.⁵⁷

Pobuda za obveščevalno sodelovanje med Jugoslavijo in Izraelom je leta 1950 prišla z jugoslovanske strani, a ta z delom izraelskih obveščevalcev sprva ni bila zadovoljna. V analizi jugoslovansko-izraelskih stikov iz konca leta 1952 je zapisano, da je jugoslovanska stran leta 1951 Izraelcem kar sedemkrat poslala pomembne informacije, *»oni pa nam nobene«*. Zato je Edo Brajnik novembra 1951 poklical Shaikeja Dana in mu povedal, da

»v dosedanjem sodelovanju niso pokazali dovolj razumevanja za naše potrebe, da s prejetim materialom o IB državah nismo zadovoljni [...], da še niso poslali oficirjev v sosednje IB države in da je takšen odnos med dvema službama, ki sodelujeta, nevzdržen. Dan je bil malce presenečen nad takšnim

57 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 162–165, Informacija o nekadašnji obaveštajni saradnji, činjenju uzajmih usluga i kontaktima između naše i izraelske obaveštajne službe, 22. 5. 1973. Gl. tudi: ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, Informacija o dosadašnjoj saradnji sa Jeshayahu Dannom, 21. 12. 1966.

tonom, a se je strinjal. [...] Prepričeval je tovariša Brajnika, da se bo to popravilo. Zares, po določenem času smo prejeli precej več materialov, tako po količini kot po kvaliteti.«⁵⁸

Večina informacij, ki so jih v arabskih državah zbirali jugoslovanski obveščevalci, je prihajala iz Egipta. Šlo je za dokaj podrobne podatke o egiptovski vojski ter nekaj podatkov o vojaškem udaru in egiptovskem gospodarstvu, manj informacij pa je bilo iz Libanona in Sirije.⁵⁹ Podatki, ki jih je izraelska stran zbirala za Jugoslavijo v državah vzhodnega bloka, so se večinoma nanašali na Madžarsko ter nekaj na Romunijo, Bolgarijo, Albanijo in Češkoslovaško, izraelski obveščevalci pa so spremljali tudi premike sovjetskih enot na Madžarskem, v Romuniji in Avstriji.⁶⁰ Na podlagi zbranih podatkov je UDV konec leta 1952 obveščevalno sodelovanje med Jugoslavijo in Izraelom že ocenjevala kot »oboje-stransko koristno«.⁶¹

Spolzki diplomatski parket

Jugoslavija in Izrael sta navezala diplomatske odnose kmalu po razglasitvi izraelske države, najprej na ravni konzulatov in zatem na ravni poslaštstev. Jugoslovanska diplomacija je bila Izraelu takrat več kot naklonjena, kar dokazuje nastop Edvarda Kardelja na zasedanju Generalne skupštine Združenih narodov septembra 1948, v katerem je obtoževal ZDA in druge članice Varnostnega sveta (z izjemo Sovjetske zveze), da si ne prizadevajo dovolj za uveljavitev resolucije o delitvi Palestine in preveč zadržano opazujejo agresijo arabskih držav na Izrael.⁶²

Izraelska diplomacija je bil v odnosu do Jugoslavije manj konsistentna in je konec leta 1949 v bitki med Jugoslavijo in Češkoslovaško za sedež nestalne članice Varnostnega sveta podprla jugoslovansko tekmico. Izraelsko zunanje ministrstvo je svojo odločitev utemeljevalo, češ da je treba spoštovati odločitve obeh velikih blokov glede njune zastopanosti v Varnostnem svetu. Izraelski delegat v Združenih narodih Abba Eban je temu oporekal, kajti

»takšna politika je nezdrava z vidika pravičnosti in prava, poleg tega lahko pokvari naše odnose s prijateljskimi narodi. [...] Ta princip daje arabskim državam tudi pravico, da nas izključijo iz vseh mednarodnih institucij, ki temeljijo na načelu regionalnega zastopstva.«⁶³

58 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 173–174, Analiza i ocena akcije br. 1, 6. 12. 1952.

59 Prav tam, str. 174–177.

60 Prav tam, str. 177–181.

61 Prav tam, str. 185.

62 Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, str. 50.

63 Bialer, *Between East and West*, str. 163.

Zunanji minister Moše Sharett je Ebanovim kritikam v svojem odgovoru sicer posredno pritrdil, a nato zapisal, da je Češkoslovaška bolj pomagala Izraelu kot Jugoslavija in da so se zato odločili glasovati zanjo.⁶⁴ Izraelska poteza Jugoslaviji dejansko ni škodovala, nasprotno, morda so tudi zato arabske države podprle Jugoslavijo in tako jeziček na tehtnici nagnile v prid njeni izvolitvi v Varnostni svet.

Čeprav Izrael ni podprl jugoslovanske kandidature za Varnostni svet, so bili odnosi med državama dobri, njuno sodelovanje pa se je krepilo. Dobri odnosi so bili vzpostavljeni zlasti s federacijo judovskih sindikatov Histadrut⁶⁵ in z izraelsko vladno stranko Mapai, katere predstavniki so novembra 1953 obiskali Jugoslavijo.⁶⁶ Mapai je bila ena od dveh izraelskih delavskih strank, a v nasprotju z Mapam, ki je bila prosovjetsko usmerjena, zahodno naravnana. Iz stranke Mapai je izšla večina izraelskih voditeljev, ki so se uveljavili v boju za neodvisnost Izraela: David Ben Gurion je bil prvi izraelski predsednik vlade, Moše Sharett prvi zunanji minister, Golda Meir ministrica za delo in kasneje predsednica vlade, prav tako njen predhodnik na čelu izraelske vlade Levi Eshkol.

Hkrati je Jugoslavija navezovala stike tudi z arabskimi državami, najprej s Sirijo in kasneje z Egiptom, Jordanijo in Libanom,⁶⁷ pri čemer je s pridom izkoriščala svoje nekdanje zagovarjanje nedeljive Palestine in arabsko-judovske federacije. V začetku leta 1952 je Jugoslavijo obiskala sirska vojaška delegacija, arabski obisk v Jugoslaviji pa je naletel na buren izraelski odziv. Ker je bila v bližnjevzhodni politiki pomembna recipročnost, je konec leta 1952 Jugoslavijo obiskala tudi izraelska vojaška delegacija, toda takrat se je ostro odzvala Sirija. Jugoslovanski poslanik v Siriji Mihajlo Javorski je o negodovanju sirske oblasti obvestil zunanje ministrstvo, namestnik zunanjega ministra Aleš Bebler pa je odgovoril, da si Jugoslavija želi arabskega prijateljstva, a ne na račun diskriminacije Izraela.⁶⁸

Kako spolzek je bil bližnjevzhodni diplomatski parket, dokazuje tudi izraelski odziv na jugoslovansko podporo resoluciji, s katero so Združeni narodi maja 1951 obsodili izraelsko bombardiranje sirske vasi v obmejnem pasu. Izraelski poslanik v Beogradu Moše Ishay je zaradi jugoslovanske podpore resoluciji protestiral pri jugoslovanskih oblasteh, zunanje ministrstvo pa mu je odgovorilo, da

»smo za resolucijo glasovali zato, ker bi se lahko tudi sami znašli v položaju, ko bi morali, glede na grožnje informbirojevskih dežel, zahtevati spoštovanje odločitev Varnostnega sveta«. ⁶⁹

64 Prav tam, str. 163–164.

65 Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, str. 105.

66 Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, str. 51.

67 Životić, *Jugoslavija i Bliski istok*, str. 491.

68 Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, str. 52.

69 Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji*, str. 102.

O dvotirnosti jugoslovanske politike do Bližnjega vzhoda priča tudi pogovor med izraelskim poslanikom Yoranom in jugoslovanskim zunanjim ministrom Edvardom Kardeljem januarja 1952. Izraelski poslanik se je s Kardeljem pogovarjal o resoluciji Združenih narodov o vrnitvi palestinskih beguncev, ki jo je podprla tudi Jugoslavija. Yoran je poudaril, da bi bila vrnitev palestinskih beguncev za Izrael zelo zahteven zalogaj, hkrati pa bi ogrozila državno varnost, kajti *»Arabci so napadli Izrael in ne obratno, zato je povratek beguncev in nastanek pete kolone za Izrael vprašanje varnosti«*. V imenu izraelske vlade je prosil Kardelja, naj Jugoslavija pred glasovanjem v generalni skupščini revidira svoje stališče, ta pa mu je odvrnil, da morebitna sprememba jugoslovanskega stališča ne bi ničesar spremenila, saj je večina članic resolucijo podpirala. Hkrati je orisal načela jugoslovanske politike do Bližnjega vzhoda:

»Naše simpatije so bile za Izrael, a tudi sami imamo zunanjepolitične težave, ki nam ne dovolijo, da bi vedno zavzeli zanj zadovoljivo stališče. [...] Za naše stališče glede Bližnjega vzhoda ni mogoče reči, da je proarabsko. Smo pa pogosto prisiljeni, da stvari gledamo skozi našo prizmo.«⁷⁰

V prvi polovici petdesetih let je Jugoslavija razmeroma spretno krmarila med sprtima stranema na Bližnjem vzhodu in navezala dobre odnose tako z Izraelom kot z arabskimi državami. Prizadevala si je za pomirljivo politiko sodelovanja z obema stranema, a je s tem tako na izraelski kot na arabski strani zbujala sumničenje in nerazumevanje. Po letu 1953 je jugoslovanska politika do Izraela postajala čedalje bolj zadržana, po Titovem zbližanju z egiptovskim predsednikom Naserjem pa se je nagnila na stran arabskih držav.

Pomemben dejavnik obrata v jugoslovanski bližnjevzhodni politiki je bila doktrina t. i. aktivne miroljubne koeksistence, ki je postajala središče jugoslovanske zunanje politike. Nova zunanjepolitična doktrina ni pomenila nevtralnosti in pasivnosti, temveč aktiven odnos do dogajanja v svetu, na prvo veliko preizkušnjo pa je bila postavljena prav ob egiptovsko-izraelskem sporu sredi petdesetih let. Titovo posredovanje v tem sporu se ni obneslo, ne le zaradi nepopustljivosti sprtih strani, temveč tudi zato, ker so bile Titove posredniške ambicije v egiptovsko-izraelskem sporu previsoke in so precej presegle njegov takratni vpliv v mednarodni politiki.⁷¹ Neuspešno posredovanje v bližnjevzhodnem sporu je zamajalo verodostojnost jugoslovanske zunanje politike, toda Jugoslavija je kot (že drugič) nestalna članica Varnostnega sveta ob britansko-francosko-izraelski agresiji na Egipt leta 1956 dobila novo priložnost, ki jo je dobro izkoristila.

Po sueški krizi je bilo prostora za sodelovanje med Jugoslavijo in Izraelom vse manj, dokler se ob šestdnevni vojni leta 1967 in jugoslovanski prekinitvi diplomatskih odnosov

70 ARS, AS 1277, šk. 32, mapa 8, dok. 10, Dosje XXV /depeše, izveštaji idr./, januar 1952, str. 10.

71 Več o Titovem poskusu posredovanja v egiptovsko-izraelskem sporu: Režek, *Vročja jesen 1956*.

z Izraelom ni zaprl. Toda tajni stiki med Jugoslavijo in Izraelom, ki sta jih z vednostjo voditeljev obeh držav ohranjala Edo Brajnik in Shaike Dan, niso zamrli. Brajnik je v poročilu iz leta 1967 Shaikeja (Yeshayahuja) Dana opisal:

»Osebni prijatelj Ben Guriona, Eškola, Golde Meir [...] povezan neposredno s predsednikom vlade. Formalno ni član vlade, a sodi v izraelsko ožje vodstvo. Politično je pristaš Ben Guriona in Dayana, hkrati pa je osebno zelo povezan z Eškolom. V Izraelu spada med realne politike [...] v javnosti se prav posebej ne izpostavlja. [...] Veliko se giblje na relaciji Izrael–Švica–Dunaj–Budimpešta–Bukarešta, kakor tudi na relaciji London–New York in občasno Buenos Aires.«⁷²

Vsekakor zveza, ki jo je bilo v nepredvidljivih razmerah hladne vojne vredno ohraniti.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije

ARS, AS 1931 – Arhiv Republike Slovenije, fond 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, Služba državne varnosti.

ARS, AS 1277 – Arhiv Republike Slovenije, fond 1277, Edvard Kardelj.

Spletni viri

MEWHHD – MidEast Web Historical Documents, UN Debate Regarding the Special Committee on Palestine: Gromyko Statement at UN 1947, May 14, 1947. <http://www.mideastweb.org/gromyko1947.htm> (28. avgust 2017).

UNISPAL – United Nations Information System on the Question of Palestine, UN Partition Plan, November 29, 1947. <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253> (28. avgust 2017).

Objavljeni viri

Dornik Šubelj, Ljuba, Prijatelj ali sovražnik?: dokumenti o stikih med Edom Brajnikom in Danom Shaikejem (1944–1980). Viri, št. 32. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2011.

Štrbac, Čedomir, *Dokumenti o spoljnoj politici Socialističke Federativne Republike Jugoslavije*. Beograd: Jugoslovenski pregled, 1989.

72 ARS, AS 1931, t. e. 2655, mapa 1, str. 16, Osnovni podaci: Y. Dan, 1967.

Literatura

- Bebler, Aleš, *Čez drn in strn: spomini*. Ljubljana: Lipa, 1981.
- Bialer, Uri, *Between East and West: Israel's Foreign Policy Orientation 1948–1956*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Brown, Leon Carl (ur.), *Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers*. London; New York: I. B. Tauris, 2004.
- Dornik Šubelj, Ljuba, Od jugoslovansko-izraelskih do slovensko-izraelskih odnosov v luči dokumentov Uprave državne varnosti: sodelovanje med UDV in Mosad od leta 1946. *Arhivi* 39 (2), 2016, str. 207–219.
- Ettinger, Amos, *Blind Jump: The Story of Shaike Dan*. New York: Cornwall Books, 1992.
- Fajić, Meliha, Izumiranje judovske skupnosti v slovenskem prostoru po drugi svetovni vojni – vzroki izseljevanja v Izrael. V: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010, str. 674–682.
- Fawcett, Louise (ur.), *International Relations of the Middle East*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Gasar, Vaso, Priča številnih dogodkov. Dr. Joža Vilfan: sedem let diplomatske službe. *Dnevnik*, 9. avgust 1980, str. 2.
- Golan, Galia, *Soviet Policies in the Middle East from World War Two to Gorbachev*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Halliday, Fred, *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology*. New York: Cambridge, 2005.
- Ivanković, Mladenka, Odlazak jevrejskih izbeglica – žrtava holokausta iz evropskih zemalja za Palestino preko teritorije Jugoslavije 1946–1947. godine. *Tokovi istorije*, št. 3, 2006, str. 141–152.
- Ivanković, Mladenka, *Jevreji u Jugoslaviji (1944–1952): kraj ili novi početak*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2009.
- Jelinčič Boeta, Klemen, *Kratka zgodovina Judov*. Celovec: Mohorjeva, 2009.
- Karakaš Obradov, Marica, Iseljavanje Židova iz Hrvatske nakon Drugog svjetskog rata. *Historijski zbornik* 66 (2), 2013, str. 391–404.
- Meir, Golda, *Moj Izrael*. Zagreb: Naprijed, 1987.
- Petrović, Vladimir, *Jugoslavija stupa na Bliski istok: stvaranje jugoslovenske bliskoistočne politike 1946–1956*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.
- Režek, Mateja, Jugoslavija in nastanek Izraela: delitev Palestine in ilegalno preseljevanje Judov (1945–1948). *Acta Histriae* 21 (3), 2013, str. 361–376.
- Režek, Mateja, Jugoslovansko-izraelsko tajno sodelovanje v senci prve arabsko-izraelske vojne in spora z Informbirojem (1948–1953). *Acta Histriae* 21 (4), 2013, str. 825–838.
- Režek, Mateja, Vroča jesen 1956: sueška kriza, madžarska vstaja in vloga Jugoslavije. *Annales, Series historia et sociologia* 24 (4), 2014, str. 601–614.
- Shay, Shaul, Israel and Yugoslavia Between East and West. *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961: zbornik radova*. Beograd, 2008, str. 473–482.
- Žitnik, Edvard, Prijatelj: podlistek, 1–6. *Delo*, 25.–30. avgust 2003.
- Životić, Aleksandar, Jugoslavija i Bliski istok (1945–1956). *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961: zbornik radova*. Beograd, 2008, str. 483–496.

Summary

Mateja Režek

Yugoslav-Israeli Relations in the First Decade after World War II

Yugoslavia's policy towards the Middle East has been well recognized since the second half of the 1950's: it was characterised by supporting the Arab countries and the Palestinian liberation movement, and rejecting Israeli expansionism and American neo-colonialism. Before that, it was not so clearly defined and consistent. In the first decade after WWII, three periods can be observed in Yugoslav policy towards the Middle East. Between 1946 and 1948, following the Soviet strategy aimed at ousting Great Britain from the Middle East, Yugoslavia helped smuggle two necessities crucial to the emerging Jewish state in Palestine: people (Jewish refugees from Europe) and arms (weapons and airplanes from Czechoslovakia). From 1948 to 1953, Yugoslav politics was defined by the Tito-Stalin break, subsequent international isolation and the search for new allies, among which, much more than the Arab monarchs under the influence of the French and the British, was Israel. At that time, Israel returned the favours by providing Yugoslav industry with western technology and other much-needed assistance. The relations between the two states grew into dynamic economic and political cooperation, and even into an intelligence collaboration that was often in contrast to the developments in the diplomatic arena. In the mid-1950s, the space for open cooperation between the two states became increasingly restricted, as Yugoslavia implemented the doctrine of »active peaceful coexistence«, which led to a new Middle East strategy for establishing links with the Arab states, especially Egypt. Though Yugoslavia became one of the leading members of the Non-Aligned Movement, the Yugoslav-Israeli contacts were never completely broken and continued in the background even after Yugoslavia suspended diplomatic relations with Israel in 1967. The relations between the two states were determined by their respective geostrategic positions, however, as demonstrated by the archival documents, some other factors, notably the personal connections between the head of the Yugoslav counterintelligence service Edo Brajnik and Israeli agent Shaike Dan, were no less important.